

Szex és könyvtár, avagy hogy kerül a csizma az asztalra.

Szemle

Mohor Jenő

Valóban: hogy kerül? Hiszen a populáris műalkotások zömében (s legyen elég itt csak a szórakoztató filmekre gondolnunk), amelyek a közvélekedést jól tükrözik – s némiképp befolyásolják is – ritka ez az eszmetársítás. Emlékszem ugyan egy filmre, ahol kedves ifjú hölgy szolgál abban a könyvtárban, mely a bankrablás elásott eredménye fölé épült, és egy másik jelenetre, ahol a mozgókönyvtáros férjet a pult alatt kuksolva igyekszik felesége megóvni a túlzott kísértésektől, ám a filmbéli könyvtáros leginkább olyan, mint a Yedi: csúf, de bölcs és szeretetre méltó, legalábbis Európában. Az amerikai kommerszfilm könyvtárosa pedig legjobb esetben is olyan, mint aki a „Szellemirtók” elején jár a polcok között, miközben a háta mögött (igazi rémálom!) fióknyi katalóguscédula repül ki a helyéről. Ám ha már a kommerszfilmnél tartunk, hány olyan eset van (leginkább krimikben), hogy valakinek információra van szüksége? És hány esetben megy információért a könyvtárba? Helyben vagyunk. *Martina Cornogna* a *Library Journal* 1993. augusztusi számában¹ olvasható szavait kissé szabadon interpretálva: a könyvtár többé nem a tudás ünneplő és mozdulatlan temploma, hanem olyan élő és izgalmas hely, ahol egy vitatott kérdés minden oldaláról ismeretet lehet szerezni. Tessék: így kerül a csizma az asztalra. Mert Európában (legalábbis a Közép-, Kelet- stb. magyar szólás tanúsága szerint) csodálkozunk, de Amerikában (s a továbbiakban ez, éppúgy, mint a pongyola

köznyelvben, az Egyesült Államokat fogja jelenteni) a csizma gyakran, és természetes módon van az asztalon.

Szex és könyvtár viszonyában ugyanis a szexről mint tárgykörrel van szó, bár láttam már (véletlenül ismét csak az amerikai szakirodalomban) arról is cikket, hogy mit tegyen a könyvtáros, ha az olvasói térben „szexuális cselekményt észlel”. E viszony, pontosabban a könyvtárnak a szexhez, mint témakörhöz, mint a gyűjtemény, vagy a kiszolgáló olvasói érdeklődési kör egy eleméhez való viszonyulása egyik legkézenfekvőbb megközelítése a cenzúra.

Véletlen-e, hogy a MANCI adatbázisból kapott, cenzúra tárgyszavú magyar anyag átnézése nem vezetett el a szexhez? És véletlen-e, hogy az amerikai szakirodalom a cenzorral – azaz, a cenzori hajlamú olvasóval vagy fenntartóval – való küzdelemre vérteti fel a könyvtárost? E hátsók nem arra valók, hogy az amerikai életstílus és szemlélet jellegzetességeiről, a jogok széles értelmezéséről és azok törvényi védelméről értekezzünk, a cseppben (talán) benn van a tenger. A szabadság és szabadosság határát is ki-kí másképp, máshol húzza meg. Ha e határvonal nem lenne girbe-gurba, talán az amerikai könyvtárszövetség, az ALA sem érezné szükségét, hogy immár negyedszer adja ki az intellektuális szabadság kézikönyvét, mely tárgyunkhoz a könyvtári alkotmánylevelével (Library Bill of Rights – LBR) értelmezésével járul hozzá, a „címkézéssel” szólva.² A címkézés ugyanis (az ALA álláspontja szerint) az előítélet egy megjelenési formája, s mint ilyen, a cenzúra eszköze. Az ALA elleni olyan, egyes egyének vagy csoportok etikáján alapuló kritériumok meghatározását, melyek alapján bizonyos kiadványok eleve kifogásolhatónak ítéltetők. A könyvtárak nem képviselői az állományukban található eszméknek, s a könyvek (és más források) megléte a polcokon nem annak jele, hogy a könyvtár feltétlenül egyetért azok tartalmával.

Amerikában számos privát szervezet próbálkozik a közönség tájékoztató befolyásolásával, bizonyos könyvek, filmek, hanganyagok korhatárhoz kötésével. Ha egy könyvtár átvinné ezeket az értékeléseket, azt katalógusában, vagy más, a visszakeresést, hozzáférést segítő eszközében feltüntetné, az a Library Bill of Rights megsértése lenne. Az ilyen jellegű értékelési rendszerek jogi keretbe foglalása könnyen lehet alkotmányellenes, tehát egyetlen könyvtár se próbálkozzék

ilyesmivel kompetens jogi szaktanácsadás igénybe vétele nélkül. Az ALA ellenez minden olyan erőfeszítést, ami a tudáshoz, az ismeretekhez vezető bármely út elzárását célozza.

A kérdés most már csak az ismeret, a tudás fogalma, esetünkben talán az, hogy egy pomómagazin tartalma vajh, milyen ismeretet közvetít, milyen tudást (szellemi tudásról van szó, nem biológiai képességről) testesít meg. A válasz pedig egy kis kerülővel érkezik: Hogyan ítélnék meg valamit, ha nem ismerem? Az egész ügy – természetesen – sokkal bonyolultabb, s a vele foglalkozók sokat tesznek is azért, hogy bonyolult maradjon, leginkább azzal, hogy szex címszó alatt tudományos szexológiáról, egészségügyi-szexuális-családtervezési tájékoztatásról, leszbikus mozgalmakról és abortusz-ellenességről, pornográfáról és obszcenitásról meg a homoszexuális jogairól egyaránt szót ejtenek, nemigen különböztetve meg az igencsak különféléket. Nehéz is lenne a pomográfia, az obszcenitás meghatározását adni, talán ezért bukkan fel több írásban is idézetként egy bíró mondata: *Nem tudom definiálni, de ha látom, tudom, hogy mi az.* Ezt idézi bevezetőjében a *The Serials Librarian* 1979-1980-as évfolyamának suplementumaként (Sex magazines in the library collection) kiadott tanulmánykötet szerkesztője, Peter Gellatly is³, akinek ezen kívül csak irodalmi példalódzásokra futja (Ulysses, Lady Chatterley szeretője, Zabhegyező, Lolita stb.) és még egy másodkézből vett idézetre, miszerint az ALA intellektuális szabadság bizottságának egyik volt elnöke úgy vélte, a szexmagazinok egy ismeretlen kiterjedésű társadalmi igényt elégítenek ki, és „a pornográfia bizonyára fontos, különben nem lenne ilyen elterjedt, van az életünkben valami jelentése, amit nem értünk meg.” E „mélyszántás” után a „bevezetés a görög és római antikvitás pomográfiájába” című röpdolgozat (7 oldal) következik⁴, majd 72 angol szexmagazin tudományos elemzése, reprintként a *Medicine, Science and the Law* 1978.évi 1. számából.⁵ Érdekes lenne az elemzés megismétlése annak tisztázására, hogy az arányok mennyit változtak egy-másfél évtized alatt (az akkori 61% erotikus, 28% deviáns és 21% szadomazochisztikus ellenében) és kérdés, hogy a homoszexuális lap ma is a deviáns csoportba kerülne-e.

A szex, mint tudományos diszciplína – ha úgy tetszik, a szexológia – a múlt század utolsó éveiben kezdett kialakulni, s első szakfolyóirata a *Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen* volt, mely

1899 és 1923 között jelent meg Berlinben (igaz, 1914 után már nem rendszeresen) és említést érdemel az 1908 és 1930 között élő *Zeitschrift für Sexualwissenschaft* is. Amerikában a szex a második világháború utáni időkhöz tabu-témának számított, a tudományos szakfolyóiratok is rendszerint valamely más téma részeként tárgyalták, s így az első komoly szexológiai folyóiratként az 1958-ban induló *One Institute Quarterly* tartják számon, melyet 1965-ben a *Journal of Sex Research*, 1971-ben az *Archives for Sexual Behavior* követte. Amerikában a késő-hetvenes évekre alakult ki (immár a *Journal of Homosexuality*, a *Journal of Homosexual Counseling* és a *Sexual Law Reporter* megjelenésével együtt) az a periodika-struktúra, ami Németországot 50-60 évvel korábban jellemezte. Mindezt a tanulmánykötet egy másik írásából⁶ tudhatjuk meg, melynek külön érdekessége a szexológiai folyóiratok válogatott bibliográfiája, a következő arányokkal: szexkutatás 14, születésszabályozás 5, homoszexualitás 68 és transzvesztizmus 5 cím. Ezt követi még egy önálló, válogatott és annotált homoszexuális periodika-bibliográfia, értékeléssel, címekkel és előfizetési díjakkal.⁷ Ne feledjük, ez a kötet 1980-ban jelent meg, hol vagyunk még attól a fejlődéstől (? – kérdőjel tőlem, M.J.), hogy a börtön-könyvtárban játszódó kemény filmekből ismerhető néhány „kaland” bármelyik amerikai „kiskatonával” is megeshet? Az összeállítás becsületére legyen mondva, egy másik írás⁸ szerzője az ötvenes évek végéről való kalandját meséli el, amikor is az *One* című homoszexuális magazin még a Library of Congress olyan különgyűjteményében volt, hogy a „könyvtárköziben” kért néhány számért személyesen kellett elmennie. Örökkévalóságnak tűnt, míg a teremnyi munkaszobában vagy harminc könyvtáros szeme láttára odaért a kis irodához, ahol átvehette a lapokat, írja szerzőnk, akitől egyébként csak annyit tudhatunk meg, hogy bizony nehéz dolog a szex és a folyóiratok ügyében igazságot tenni, még a jog eszözeivel is. Bizonyíték erre *Nelson*⁹ elemzése egy, az obszcenitás jogi megítélésével kapcsolatos legfelső bírósági határozatot követő öt év bírósági eseteiről, amelyekben erotikus magazinok szerepeltek. Az írás ugyanis részletesen és táblázatosan elemzi az „esetek” időbeli és földrajzi megoszlását, a cím szerint perbe fogott lapok bíróság előtti előfordulásának gyakoriságát, ám csak sommásan közli azt, hogy a 117 eset közel egyharmada zárult elmarasztaló végzéssel, s

ezen esetek többségében obszcén magazinok árusításáért szabtak ki átlag 7500 dollár büntetést.

Másfelől közelítve: az időszaki kiadványok egy – jelentős – részét a népszerű magazinok teszik ki, s ezek oszthatók tovább szex- és egyéb magazinokra. A szexmagazinok vagy férfiak vagy nők számára készülnek. *Shuman* és *Tallman* tanulmánya¹⁰ a továbbiakban csak a férfi-magazinokkal foglalkozik, s ezeket három csoportba osztja, „straight”, „gay” és „kinky” elnevezéssel, elsőbe a „szokásosabb”, másodikba az azonos nem iránti, míg a harmadikba a valóban szokatlan, bizarr erotikus vonzalmat sorolva. A jog sem általában, sem a szövetségi, állami vagy helyi szabályozás szintjén nem foglalkozik a szexmagazinokkal, nem ír elő sem megengedő, sem tiltó kritériumokat, amelyeken belül maradv a kiadvány legálisnak tekinthető. Bármely kiadvány csak akkor válik – obszcenitása miatt – jogszabályt sértővé, ha a bíróság annak ítéli.¹ A *Newsweek* is közölheti pl. egy topless-pincérmő képét, ám mégsem fogjuk szexlapnak tekinteni. S nem lévén más definícióknk, szexlap az, amit annak tartunk. Az ízlések pedig, lévén különbözők, nem képezhetik vita tárgyát, s ami az egyik embert hidegen hagyja, a másikat esetleg dühíti, míg a harmadik élményei közé fogja sorolni – így laposodhat el egy ígéretesen induló írás is, ha fél belebonyolódni választott témájába. Talán ezért szorítkozik szerzőpárosunk három kevéssé botránkozató lapra a továbbiakban, kizárólag a *Playboy*, a *Penthouse* és az *Qui* címűeket emlegetve, amelyek (a témába vágó különféle írások szinte egyöntetű ítélete szerint) minden szempontból színvonalasnak mondhatók. A *Journal of Popular Culture* egy 1975-ös cikke¹¹ ugyan jelentős különbséget lát az első és a két másik lap nősztereotípiái között: míg a *Playboy*-béli nő a maga tökéletességében (szinte természetellenesen friss polírozottságában) felmagasztosul, és olyan érzéseket kelt az amerikai férfiban, mint a csillagos-sávós lobogó, vagy az anyaság, a *Penthouse* és az *Oui* lányai lehetnek talán idősebbek is, látszódnak rajtuk anyajegy vagy szeplő, s mintha valamiféle dekadens szexualitást mutatnának. Mégis, mindhárom lap esetében – legalábbis *Shuman* és *Tallman* szerint – a könyvtárosnak beszerzésükkel kapcsolatban csak azt kell mérlegelnie, hogy van-e rá pénze, s van-e számukra hely. Ami a közkönyvtárakat illeti, kétségtelen, hogy e magazinok iránt nagy az érdeklődés, és az is tény,

hogy e lapokat több cikkrepertórium is indexeli. Az intellektuális szabadság nem értelmezhető másképp, mint hogy e népszerű lapok hozzáférését biztosítani kell, és az erkölcsi közfelfogás folyamatos változását sem szabad figyelmen kívül hagyni. Ha a könyvtár az e lapok ellen tiltakozókat a lapok felső polcra, a gyermekrészlegtől elkülönült, vagy zárt helyre, esetleg a pult mögé (alá) helyezésével kívánja megnyugtatni, lehet, hogy az intellektuális szabadságot betű szerint sérti, ám érvényesülni hagyja annak szellemét. Ha mindez a lapok megrendelése mellett szól is, vannak ellenérvék: e lapok ára általában magas; a könyvtárba kerülésük különböző szervezetek, csoportok ellenérzését, tiltakozását válthatja ki, ugyanakkor más csoportok további ilyen (vagy „még ilyenebb”) lapok beszerzését és általános hozzáférhetővé tételét igényelhetik; ismét mások a rendelkezésre álló anyagiak másra fordítását, jobb kihasználásnak minősítik. Ha e lapokat épességben akarjuk megőrizni, talán csak egy ív aláírásával adjuk ki helyben olvasásra is, ez pedig már a magánélethez való jogot sérti, ugyanis másnak semmi köze hozzá, hogy mit olvas Mr.X.Y. Végül az ellenérvék közé kerül maga a könyvtáros, aki mint csoport, általában kissé konzervatív, s úgy vélheti, hogy e lapok terjesztésével inkább a közjót veszélyezteti, mintsem a köz javát szolgálja. Az is kétségtelen, hogy amíg e lapok meg nem jelennek a könyvtárban, még az igénylőknek se nagyon jut eszébe követelni, a tiltakozók pedig végképp nem okozhatnak semmi gondot. A gondot okozó tiltakozók között még egy jelentős csoport, a szülőké bukkan fel, essék szó róluk később, külön.

A tudományos-felsőoktatási könyvtárak helyzete kissé más, hiszen a cél egyértelműbb: az adott intézményben folyó kutató és oktató tevékenység információs ellátása. Mégis gond előtt áll a könyvtáros, ha egy pszichológiai és szociológiai tartalmuk okán a szexológiát egyébként gyűjtő intézményben jelenik meg a *Playboy* vagy a *Penthouse* iránti igény. A raktári hely, a feldolgozó munkaerő és a gyarapítási keret egyaránt véges lévén, szelektálni kell, lehetőleg színvonal-szempontok alapján. (Ne feledjük, a *Playboy* interjúalanyai között Jimmy Carter és Teilhard de Chardin is szerepel.) Ugyanakkor a vitatható lapok jó része hamar avulónak és sokuk rövid életűnek bizonyul, így a könyvtáros gyakran inkább kivár, és csak a „megszilárdult” kiadványokkal foglalkozik érdemben. Az egyetemi könyvtár sem mentesül-

het a „külső” politikai nyomásoktól, a jogi esetek, bírósági határozatok ott is lecsapódnak – vagy éppen egy egyetemi könyvtárral szemben keletkeznek, bizonyos anyagok állományba iktatása nyomán. Mindazonáltal a szexizmus, épp úgy, mint a rasszizmus, az antiszemitizmus vagy bármely más izmus, nem tüntethető el kultúránkból azáltal, hogy néhány címet eltávolítunk a könyvtári polcokról. Ami a dolog könyvtártechnikai részét illeti, a gond a beszerzéssel kezdődik: a kevésbé ismert, nem pontos rendszerességgel megjelenő, elsősorban árusítással terjesztett lapok rendelése, reklamálása, hiánypótlása jelentős többletmunkát és többletköltséget okozhat. További gond a katalogizálás és az osztályozás. Míg az említett lapokat a Library of Congress az „általános művek” körébe sorolta, a lapok erotikus tartalmára jobban utalhat a „társadalmi csoportok, család, házasság, nő” osztály, amelyen belül külön helyre oszthatók az erotikus periodikumok, s ismét más helyekre a különböző nemek és korcsoportok. Az alkalmazható LC tárgyszavak közül megemlítendő: Művészet és erkölcs, Erotika, Erotikus művészet, Erotikus irodalom, Akt a művészetben, Művészi fényképezés, Erotikus fényképezés, Aktfényképezés, Szex az irodalomban, és igen, Pornográfia. Ha már a döntés megszületett, s a „vitatható” kiadvány az állományba került, elhelyezéséről hozzáférhetővé tételéről is gondoskodni kell. Miként a könyv- vagy hírlapárus is gyakran az ilyesmit magasabb polcra helyezi, vagy a pult mögött tartja, ahonnan kérni kell, a könyvtár is nem egyszer korlátozza az ilyen anyaghoz való hozzáférést, ám nem annyira azért, hogy az olvasót védje e lapoktól, sokkal inkább a lapokat (azok teljes épségét) az olvasóktól. A jövőt tekintve egyre inkább úgy tűnik, hogy a könyvtár előfizetési politikáját az ár, és nem a tartalom fogja befolyásolni. Hosszabb távon pedig a mikroformák, az online elérésű lapok, sőt, a csak megrendelésre megjelenő online elérésű cikkek változtatják meg a könyvtár képét és funkcióját. Jövőbeli forgatókönyveket gyártva feltehető, hogy egy lényegesen megengedőbb társadalmi szemlélet alakul ki, hogy a szex az életnek elismert és fontos részévé válik, amelyet minden eddiginél nyíltabban lehet tárgyalni és élvezni – milyen gond lehet így a Playboy körül? Egy másik forgatókönyv szerint a gazdasági romlás e drága lapokat tönkretesz – ismét megszűnik a probléma. Ami persze a könyvtár megszűnésével is semmivé válhat, és pénzügyi, morális, vagy piac-

elemzési okokból a mai szexmagazinok irányt is válthatnak. Legvalószínűbbnek mégis az tűnik, hogy a jelenlegi helyzet mentén fejlődnek tovább a dolgok, s a könyvtárosok ugyanolyan lapok miatt, ugyanolyan gondokkal néznek majd szembe. A könyvtáros persze – mint mindenki más – némi képp befolyásolhatja is jövőjének alakulását.

Szerzőpárosunk buzdítása szerint a jövőt olyan irányba kellene alakítani, hogy a könyvtár szabadon vehessen meg és tegyen hozzáférhetővé bármit, amit közönsége kér, értékesnek ítélt vagy igényel.

A legfrissebb eseményekre vetve egy pillantást, a fenti „végkicsengés”, mind a helyzetet, mind a könyvtárosi magatartást tekintve beigazolódni látszik. Történt ugyanis, hogy a Madonna nevű énekesnő(-tól? -ről?) megjelent egy SEX című könyv, szemtanúk szerint nem pornó, de igen erősen, mondhatni fülledten erotikus fényképekkel tele. Nagy lévén az érdeklődés – leginkább persze az előzetes hírverésnek köszönhetően – számos nagy amerikai közkönyvtár megvette, állományába iktatta, polcára helyezte a „művet”, és szinte mindegyik ki is vívta ezzel használói kisebb-nagyobb körének, sőt, nem egyszer fenntartójának, feletteseinek is ellenérzését, valamilyen formában kifejezett tiltakozását. A megvegyem, ne vegyem kérdésre választ kereső írás¹² számos esetet és számos könyvtárigazgatót idéz a Madonna-ügy tapasztalatairól. A Des Moines-i közkönyvtár – A Library Bill of Rights „szülőhelye” – igazgatója szerint a közkönyvtár olyan, mindenki előtt nyitott információs központ, amely közönsége számára továbbítja mindazokat a – különféle – nézeteket, amelyeket az országban a szólás- és sajtószabadság megenged. A könyvtárnak tehát nem az a feladata, hogy cenzúrázza az információkat, hanem hogy minden használója számára biztosítsa a döntés, a választás szabadságát arról, hogy mit akar vagy nem akar olvasni, hallgatni, nézni. Az igazgató (akinek könyvtárában a „mű” a képzőművészeti referenz-állományban kapott helyet) nehezen tud olyan nagyobb közkönyvtárat elképzelni, ahol ezt a könyvet ne szereznék be. Holott (és talán ez a legérdekesebb), az énekesnő szülővárosában sem került az opusz könyvtári állományba: nem tartották fontosnak, előzetes igényt az olvasók nem jeleztek, árát pedig (49,95 USD) sokallották. Helybeli lányról van szó, mondja a könyvtár igazgatója, sokan ismerik is, hiszen annak idején gyakran bejárt régebben itt dolgozó nővérehez.

Mindazonáltal a könyvtárak nincs Madonnagyűjteménye. Egy másik helyen a megrendelés hírére beérkezett tiltakozások nyomán a polgármester arra kérte a könyvtárt, vonja vissza döntését. Aki a pénzt adja, az diktál, mondta az igazgató, és lemondta a megrendelést. A könyvtár még azon a héten három példányt kapott ajándékba. Több megyei és városi könyvtár döntött úgy, hogy a könyv nem felel meg az állományépítési elveikben foglaltaknak, és ezek az esetek általában nem keltettek különös visszhangot. Ismét máshol, ahol a beszerzés mellett döntöttek, azt helyeslő és elítélő nyilatkozatok és felszólamlások közel azonos mennyiségben érkeztek, ám sok helyen vált a könyvtárigazgató a helyi sajtó, rádió, televízió állandó szereplőjévé, hogy a könyvtár döntését megvédje, megindokolja. Ez az indoklás alighanem a Minneapolisi Könyvtár igazgatójának, *Susan Goldberg*nek sikerült a legjobban, aki a könyv beszerzését követő tiltakozások nyomán nyílt levelet intézett Madonnához.¹³ Akit a kérdéskör valamennyire érdekel, ne mulassza el végigolvasni (a helyi *Star Tribune* engedélyével közölte a *Library Journal* is), hiszen talán ez az egy oldal tudja legjobban megvilágítani a lényegét. Madonnát, a tudatosan megbotránkoztatót, a hivatásos botránnyhóst, a szándékosan vitathatót ez teszi gazdaggá és tévéhíradások napi szereplőjévé, a könyvtárak viszont csendben teszik dolgukat a mindennapi emberek mindennapi szolgálatában. Eszméket tárolnak – és tesznek hozzáférhetővé –, könyvek, kép- és hangrögzítések, meg különféle elektronikus rögzítések formájában. A könyvtáraknak egyszerre kell kiszolgálniuk közönségük pillanatnyi igényeit, és szolgálniuk időtlen elveket, eszméket is. Nem érdemes a művészi kifejezés szabadságáról értekezni, és azt is kár boncolgatni, hogy helyes volt-e ezt a könyvet megcsinálni, kiadni. Az viszont tény, hogy míg az énekesnő és a kiadó dollármilliókat keres a könyvön, a könyvtárak – és a könyvtárosok – (éppen a könyv miatt) konfliktusokba keverednek fenntartóik, felhasználóik, olvasóik, környezetük különböző csoportjaival. A könyv, ámbár – sok könyvtáros látja így – átlátszóan manipulatív és értéket nem hordoz, végül is hozzáilleszthető a gyűjtés szempontjaihoz, hiszen az emberek keresik, része az amerikai populáris kultúrának, és tárgya (*Madonna*) jelentős mértékű pillanatnyi érdeklődésnek örvend. És ha az érdeklődés időleges is, az intellektuális szabadság eszméje állandó. Az amerikai alkotmány első módosítása és a *Library Bill of Rights*

alapján tehát a közkönyvtárak megveszik ezt a kiadványt, ám nagy árat fizetnek érte. Fenntartóik – az adófizető polgárok – egy jó részének bizalmát veszíthetik el ugyanis, miközben anyagilag nehéz időket élnek át. Tragikus lenne, ha tisztességes emberek morális és etikai elveik alapján kerülnének szembe a könyvtárakkal, amelyek éppen az alkotmány etikai elveitől vezérelve cselekedtek. A könyvtárak fellépése az intellektuális szabadság védelmében nem a könyv jóváhagyását jelenti. „Egyáltalán nem éretted, nem miattad álltunk ki, vannak ugyanis elvek, amelyek nagyobbak, fontosabbak, mint Te, kedves *Madonna*”. Ez tehát a minneapolisi könyvtárigazgató üzenete Madonnának – és talán még inkább – a könyv beszerzését opponáló közönségnek. (Én pedig – hadd legyenek szubjektív – az „elvek, elvek mindenáron” üzenetet olvasom ki belőle.)

Cynthia R. Howe, aki mint szülő elmélkedik a gyermek könyvtári jogairól¹⁴, európai tapasztalataira hivatkozva úgy véli, Amerika még mindig (1979-ben) túlságosan prüd, még mindig túl erősen kötődik puritán múltjához. (Szerintem viszont éppen a puritán múlttal való szakítás, leszámolás vágya teremti meg az „elvek mindenáron” hangulatot, s az elvekhez való ragaszkodás inkább segédeszköz, ürügy és „takaró” a puritanizmust kompenzáló túlliberalis gyakorlathoz.) Howe, mint szülő, egyetért a *Library Bill of Rights* (LBR) azon kitételével, hogy a könyvtár a demokratikus életre nevelő intézmény, sőt, véleménye szerint a könyvtárnak nevelő módon kell közösségét szolgálnia. Ez egyúttal azt is eldöntheti, hogy a szexuális művek milyen része való a gyermekrészlegbe. Gyermekek pedig az, aki 4-9 éves, a 10-15 éves már ifjú felnőtt, a nekik szóló szexuális anyag már kellő mélységben adjon tájékoztatást az ember szaporodásáról és nem-szaporodásáról (maszturbáció, fogamzásgátlás), menstruációról, házasság előtti szexről és a nemi érintkezésről. Mint anya is csak azt kifogásolná, ha gyermeke a szexualitás perverz vagy erőszakos bemutatásával találkozna a könyvtárban. Ami a homoszexualitást illeti, mivel az ifjú korosztályban is vannak képviselőik, nekik épp úgy joguk van ugyanannyit megtudni önmagukról, mint heteroszexuális kortársaiknak. A *Johnson* elnök által megbízott *Obszcenitás Bizottság* 1968-as vizsgálata szerint obszcén és pornográf dokumentumok „tanulmányozásának” nincs mérhető hatása a morális karakterre. A kérdések, melyekre nehéz válaszolni, így szólnak: Ha a könyvtárban van

szexuális dokumentum, az legyen-e kortól és/vagy szülői szándéktól függetlenül hozzáférhető? Ha a könyvtár korhatárhoz köti bizonyos anyagok hozzáférhetőségét, ez mikor válik cenzúrává, mikor sérti a Library Bill of Rights előírásait? A szülő mikor és milyen mértékben léphet fel, hogy meghatározza gyermeke olvasmányait? Egy konkrét esetben az LBR megsértésének tekintették a könyvtárnak azt a gyakorlatát is, hogy a tizenöt és fél évesnél fiatalabb gyerekek számára a szülő kérésére megkülönböztető, a kérdéses dokumentumok hozzáférést nem engedélyező olvasójegyet adtak ki. A könyvtár ugyanis úgy vélekedett, hogy a szülő joga, hogy saját gyermekének olvasmányai körét meghatározza (vagy akár korlátozza), és a könyvtárnak ezt tiszteletben kell tartania. Az LBR szerint viszont (már megint az elvek) a könyvtárnak az egyenlő elbánás alapján kell mindenkinek azonos szolgáltatásokat nyújtania, nem téve különbséget „kor, faj, vallás, nemzeti származás, vagy társadalmi vagy politikai nézet” tekintetében. A szülő, ha gyermekének olvasmányával kapcsolatban saját megfontolásai vannak, gondoskodik egyéni úton ezek megvalósításáról, ám ne terhelje rá a könyvtárra ennek gyakorlatát, hangzik egy gyakorló szülő hangsúlyozottan egyéni véleménye. Ám nem vélekedik másképp a már idézett legfrissebb „szakirodalom” sem¹, ugyanis az aggódó, vagy kifogást emelő, egyszerűen a „cenzor” szülőnek a következő választ kínálja: „Egyetlen gyerek sincs arra kötelezve, az Öné sem, hogy ilyen könyveket olvasson. Önnek jogában áll megelőzni, hogy gyermeke ezt a könyvet megnézzze, vagy kikölcsönözze. Ám nem minden szülő érez éppen úgy, mint Ön, és Önnek nem áll jogában, hogy azok gyermekeit is távol tartsa e könyvektől. Ha az Ön gyermeke egy olyan könyvre bukkan a könyvtárban (és ez bizony megtörténhet), amelylyel Ön nem ért egyet, Önnek kiváló lehetősége nyílik arra, hogy gyermekének saját értékrendjéről beszéljen, hogy elmondja neki, miért tartja rossznak azt a könyvet.”

És mit tehetünk, mit válaszoljunk, ha a cenzor nem szülő, „csak” olvasó, csak az a bizonyos adóízető, akiről a Madonnához írt levél kapcsán esett szó? „Ha úgy gondolja, hogy állományunk egyoldalú, örömmel fogadjuk javaslatait olyan művek beszerzésére, amelyek a kérdés másik oldalát világítják meg. Nem, az Ön adójából a könyvtárra jutó összegből nem a homoszexuális lapra fizettünk elő, hanem az AIDS-botrány lelep-

lezése című könyvet vettük, amely az Önéhez közelebbi álláspontot képvisel. Írásban is rögzített kritérium-rendszerünk van a beszerzendő könyvek kiválasztására, ennek alapján döntünk minden esetben; kérjük, tanulmányozza át, kérdéseire örömmel válaszolunk. Teljes mértékben egyetértünk abban, hogy a könyvtárnak a közösség értékítéletét kell szem előtt tartania. De nem is hinné, hogy a közösség mennyire sokrétű. Van olyan olvasóink, akik kifejezetten azt keresik, kéri, ami Önt zavarja. Ha mindent eltávolítanánk a polcokról, amit valaki kifogásol, végül is senkit nem tudnánk kiszolgálni. Rendszeresen, meghatározott módon foglalkozunk olvasóink észrevételeivel, ennek megfelelően fogjuk feldolgozni az Ön kifogásait is.”

Ilyen és ehhez hasonló válaszokat persze csak akkor adhat a könyvtár, ha valóban van írásban rögzített állományépítési elvrendszere és hozzá illő gyakorlata, ha működik az állománygyarapítási tanács; ha létezik – és működik – az olvasói észrevételeket, panaszokat és javaslatokat fogadó, feldolgozó mechanizmus; ha a könyvtáros elméletben és gyakorlatban egyaránt felkészült döntéseinek megvédésére, azaz, ha ismeri az LBR és az Intellektuális Szabadság Kézikönyve elveit és betartásuk országos gyakorlatát.

Még egy – talán általánosabb – megközelítést érdemes felidézni, azt, amely az erotikát, az erotikus (és pornográf) „termékeket” (könyv, magazin, film, video stb.) a populáris kultúra részének tekint¹⁵. Robert P. Holley nem is a közkönyvtárak, az azonnal kielégítendő olvasói igények szempontjából, hanem a nemzeti emlékezet érdekében emel szót. A nemzeti bibliográfia ugyanis a nemzet emlékezte, miként ez az 1991-es IFLA konferencia egyik szekció-témája is volt, s a nemzeti emlékezetből nem maradhat ki a populáris kultúra sem, hiszen az adott kort legalább annyira jellemzi, mint a magas- vagy elitkultúra alkotásai. Vizsgálódását három jellegzetes műfajra, az újságok-magazinok körére, a szupermarketekben is kapható tömegpublikációkra (füzetregények, horoszkópok, tanácsadóknak tűnő füzetkék stb.) és erotikus-pornográf kiadványokra összpontosítva, azt állapítja meg, hogy ezek az igen széles körben elterjedt, és számos csatornán forgalmazott kiadványok a bibliográfiai számbavétel szempontjából „hátrányos helyzetűek”. Ha tehát egy tudós kutató 2002-ben a huszadik század néhány megmaradt nemzeti bibliográfiáját fogja tanul-

mányozni, meglehetősen egyoldalú képet kapunk kultúrájáról. Az amerikai helyzetet elemző vizsgálat szerint 61 „csak felnőtteknek” szóló video-kazettából mindössze 10 (16,4%) szerepel az OCLC adatbázisában és 15 erotikus férfimagazin közül hatnak állapítható meg lelőhelye (jelentős számú – 571 – lelőhellyel pedig csak a Playboy rendelkezik). Mi lehet e feledékenység oka? Holley nem hiszi, hogy e dokumentumok túl drágák, vagy nehezen hozzáférhetők lennének. Gyanúja szerint inkább arról lehet szó, hogy a könyvtárosok az egyetemes bibliográfiai számbavétel eszméjével csak addig azonosulnak, amíg mint kapuőrök vagy cenzorok a művek tartalmát is jóváhagyhatják. Érdekes lenne más országok gyakorlatát is megismerni, és megvizsgálni más népszerű dokumentumtípusok (képregények, játékprogramok, barkács-kiadványok, helyi egyletek kiadványai, popzene) helyzetét is, hogy valószínűbb, ámyaltabb kép alakulhasson ki a populáris kultúra bibliográfiai számbavételéről. Van ugyan olyan vélekedés, hogy ebből a sok „szemétből” inkább mielőbb elfelejteni kellene minél többet, mintsem még az utókor számára is bibliografizálni. Ám lehet, hogy a mai „szemét” a holnap kincse lesz.

És Európa? Amerikából nézve¹⁴ szabadabbak, otthonosabbak vagyunk e téren, nem nyom el puritán múltunk. Ám lehet, hiszen a Kirjastolehti egy friss írása szerint¹⁶ a könyvtárakban a szex és az erotika mindig része volt az állományoknak, és a témáról megkérdezett könyvtárosok szerint „az erotikus irodalom mindig is ott volt a polcokon, és a jövőben is ott lesz”. Kétségtelen, hogy például a dán törvény szerint a közkönyvtár „semmiféle cenzúrát nem gyakorolhat az anyagok begyűjtése és rendelkezésre bocsátása során, még a legellentmondásosabb nézeteket is a nyilvánosság elé kell tárnia”, illetve „a válogatás nem lehet sem vallási, sem erkölcsi, sem politikai tartalmi szempontú”,¹⁷ arra azonban a szakirodalomban nem találtunk utalást, hogy ez az elv mennyiben válik gyakorlattá az erotikus kiadványok beszerzésében, és milyen elvek érvényesülnek a rendelkezésre bocsátásban.

A csizma tehát az asztalon van, és egyes elveket könnyű úgy interpretálni, hogy ott is a helye. Nekem jogomban áll, (sőt, szabadságomat gya-

korolhatom benne), hogy eldöntsem (eldöntöm), én felteszem-e az enyémet. Az viszont már nem áll szabadságomban, hogy mást e jogában bármilyen módon korlátozzak. Ám remélem, csak addig, amíg nem az én asztalomat koszolja vele.

Irodalom

1. CORNOG, Martha: Is sex safe in your library? How to fight censorship. = *Library Journal*, 118.vol. 1983. 13.no. 43-46.p.
2. *Intellectual freedom manual*. 4.ed. ALA, Chicago-London, 1992.34-35.p.
3. *Sex magazines in the library collection. A scholarly study of sex in serials and periodicals*. Ed. and Introd. by Peter Gellatly. A monographic supplement to the *Serials Librarian* vol. 4. 1979/1980. Haworth, New York.
4. THOMPSON, Lawrence S.: Prolegomena to pornography in greek and roman antiquity. uo. (4), 9-16.p.
5. GAYFORD, J.J.: Sex magazines. uo. (4), 17-26.p.
6. ELCANO, Barreth W. – BULLOGH, Vern: Sexology: A personal guide to the serial literature. uo. (4), 75-85.p.
7. MCENROE, Frederick: A select annotated bibliography of gay and lesbian periodicals. uo. (4),87-97.p.
8. DAHL, Richard C.: Sex, serials and the law. uo. (4), 53-56.p.
9. NELSON, Jerold: Erotic magazines and the law. uo. (4), 57-62.p.
10. SHUMAN, Bruce A. – TALLMAN, Karen Dalziel: Sex magazines: Problems of acquisition, retention, display, and defense in public and academic libraries. uo. (4), 27-46.p.
11. ROSSI, Lee D.: The whore vs. the girl next door: Stereotypes of women in Playboy, Penthouse and Oui. = *Journal of Popular Culture*, 9.vol. 1975. Summer 90-94.p.
12. -L.K.: Justify my purchase: To buy Madonna's Sex or not. = *American Libraries*, 1992. December. 902-904.p.
13. The nation's libraries are standing up for principles, Madonna, not for you. = *Library Journal*, 118.vol. March 15 1993. 31.p.
14. HOWE, Cynthia R.: Children's rights in the library: A personal view. = *Sex magazines in the library collection*, (4) 63-67.p.
15. HOLLEY, Robert P.: National bibliography as national memory: Is popular culture forgotten? = *International Cataloguing and Bibliographic Control*. 22.vol 1993. 1 no. 13-17.p.
16. MYLLYLÄ 4o, Riitta: Erotiikkaa kirjastossa. = *Kirjastolehti*. 86.vol 1993. 1.no. 2-3.p.
17. KÜRTZ, Mareike: Öffentliche Bibliotheken in Danmark als lokale Informationszentren, tőm. Papp István, *Könyvtári Figyelő*, 3(39).évf. 1993. 3.sz. 448-454.p., illetve VITIELLO, Giuseppe: Il sistema bibliotecario Danese, tőm. Mohor Jenő, uo. 454-456.p.